

**NIKOLA VISKOVIĆ:
PRAVO – POLITIKA – BIOETIKA**
**Simpozij povodom osamdesetog rođendana
Nikole Viskovića**

Split, 23.–24. veljače 2018.
Sveučilišna knjižnica u Splitu, Ruđera Boškovića 31

Sadržaj

- Organizatori simpozija 5
- Uvod (*Josip Guć*) 9
- Program simpozija 15
- Sažeci izlaganja 19
- Adresar sudionika i sudionica 31
- Razgovor s Nikolom Viskovićem iz 2003. (*Hrvoje Jurić*) 35

Organizatori simpozija

ORGANIZATORI SIMPOZIJA

Centar za integrativnu bioetiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu

Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu

Znanstveni centar izvrsnosti za integrativnu bioetiku

Hrvatsko bioetičko društvo

ORGANIZACIJSKI ODBOR

Josip Guć, mag. educ. phil. et. hist., *predsjednik*

doc. dr. sc. Marita Brčić Kuljiš

prof. dr. sc. Jozo Čizmić

prof. dr. sc. Ante Čović

doc. dr. sc. Bruno Ćurko

izv. prof. dr. sc. Hrvoje Jurić

prof. dr. sc. Mislav Kukoč

Anita Lunić, mag. educ. phil. et hist.

izv. prof. dr. sc. Željko Radić

Simpozij se organizira uz potporu

Turističke zajednice grada Splita

Uvod

Malo je ljudi ostavilo tako dubok i značajan trag u hrvatskoj znanosti i kulturi kakav je u njih utisnuo (i nastavlja utiskivati) Nikola Visković. Taj je trag više nego očit na području pravne znanosti, u kojoj je Visković, naročito svojom integralnom teorijom prava, utjecao na generacije znanstvenika. On je osobito značajan i na području borbe za ljudska prava, koju je neumorno vodio. Međutim, njegov angažman nije ostao ograničen problemima međuljudskog prava i etike, nego je zahvatio i probleme čovjekova odnosa spram ne-ljudskih živih bića. Možda je upravo to posljednje područje Viskovićeve doprinosa ono čija će se vrijednost u budućnosti pokazivati sve značajnijom. Na njemu će nam, ako budemo slijedili poruke koje je Visković upućivao i koje ne prestaje upućivati, i sama budućnost biti zahvalna, uzmemo li u obzir svu širinu problema koji se u međuosobnim različitih oblika života otvaraju.

Nikola Visković* rođen je u Splitu 6. ožujka 1938. godine. Školovao se u Splitu i Santiago de Chileu. Pravo je studirao u Zagrebu i Strasbourgu, specijalizirao usporedno pravo u Strasbourgu i Helsinkiju, a teoriju prava u Rimu. Godine 1967. doktorirao je na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu teom *Integralna teorija prava*. Zaposlio se 1961. na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Splitu, gdje je 1985. stekao zvanje redovnog profesora, a 2009. postaje *professor emeritus* Sveučilišta u Splitu. Pored mnogih znanstvenih tekstova objavljuje i knjige iz područja prava (*Pojam prava*, 1976.; *Osnove prava*, 1986.; *Jezik prava*, 1989.; *Pravo kao kultura. Egokološka teorija prava Carlosa Cossija*, 1990.; *Država i pravo*, 1995.; *Argumentacija i pravo*, 1997.; *Teorija države i prava*, 2001.). Njegovi članci i knjige uvodili su u našu pravnu

* Kratka biografija koja slijedi preuzima podatke u prvom redu iz sljedećih izvora: <http://www.pravst.unist.hr/ljudi.php?p=26&s=1008>; Nikola Visković, *Sumorne godine. Nacionalizam – bioetika – globalizacija*, Kultura & Rasvjeta, Split 2003., str. 311.

teoriju nove probleme i odgovore iz metodologije, aksiologije, jezika, argumentacije i bioetike u pravu. Viskovićev interes po pitanju međudnosa ljudskih i ne-ljudskih živih bića nije ostao ograničen propitivanjem prava životinja i biljaka, nego se proširio na sve aspekte tog međudnosa. Iz toga su proizašla dva djela enciklopedijskih razmjera (*Životinja i čovjek. Prilog kulturnoj zoologiji*, 1996.; *Stablo i čovjek. Prilog kulturnoj botanici*, 2001.), kojima se etablirao kao pionir ovakvih pristupa u Hrvatskoj. Osim toga, pokazao je izrazit angažman u konkretnom djelovanju na razrješavanju ekoloških problema. Taj aspekt njegova djelovanja ponajprije se ogleda u okviru Zelene akcije Split, građanske inicijative koja je prerasla u političku stranku. Visković je bio jedan od osnivača i najistaknutijih članova te udruge. Upravo je on, kao jedini iz njenih redova, obnašao dužnost zastupnika (Zelene akcije i SDP-a) u prvom višestranačkom Saboru Republike Hrvatske, od 1990. do 1992. Visković je od šezdesetih godina 20. stoljeća pripadnik kritičke ljevice, a aktivan je ostao do dana današnjeg, tako da se 2016. uključio u Radničku frontu. Njegov aktivistički angažman očitovao se i u borbi za ljudska prava, kako individualno, tako i institucionalno. Bio je jedan je od osnivača Dalmatinskog odbora solidarnosti, a između 2001. i 2009. godine bio je član Hrvatskog helsinškog odbora. Objavljivao je mnoge članke o politološkim temama i političkoj situaciji u Hrvatskoj, odnosno Jugoslaviji, koji su dijelom pretočeni u dvije knjige (*Politički ogledi*, 1990.; *Sumorne godine. Nacionalizam – bioetika – globalizacija*, 2003.). Njegov interes nije poznao granice, tako da je našoj kulturi doprinio i prijevodima Pabla Nerude, Comtea de Lautréamonta i Miguela de Unamuna. Najnoviji projekt kojega se poduhvatio bavi se toposima erotike, a njegove je dijelove već objavljivao u različitim publikacijama. 2003. godine donirao je Pravnom fakultetu u Splitu svoju bogatu hemeroteku: tri dokumentacije znanstvenih i publicističkih tekstova iz ekologije, bioetike i kulturne biologije, iz pravne teorije, te jugoslaviku-kroatiku, od preko 700 fascikala i stotinjak tisuća jedinica. Viskovićeva bioetička hemeroteka danas se nalazi u prostoru Centra za integrativnu bioetiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu. Viskovićev polihistorijski rad prepoznat je u vidu nekoliko nagrada (Nagrada grada Splita za znanost, 1976.; Nagrada *Slobodne Dalmacije* za znanost »Cvito Fisković«, 2002.; Nagrada *Slobodne Dalmacije* za životno djelo, 2010.; Priznanje Srpskog narodnog vijeća »Gojko Nikoliš« za afirmaciju antifašističkih vrijednosti, 2011.).

Međutim, tih nekoliko nagrada ne mogu predočiti čitav Viskovićev doprinos pravnoj teoriji, političkim raspravama i utemeljenju bioetike kod nas. Njegov rad na svim tim poljima isprepleten je mnogim poveznicama, prouzročeni pokušajima nošenja sa svim problemima koje bi određena tema otvarala, problemima koji su iskakali iz ograničenosti pojedinih disciplina. Promišljanje ljudskih prava nije vodilo samo političkoj borbi za njih nego i propitivanju smislenosti pripisivanja sličnih prava ne-ljudskim živim bićima. Kako pravni aspekt čovjekova odnosa spram ne-ljudskih živih bića ne pruža puninu smisla iz sebe samoga, tako se on morao upotpuniti pluriperspektivnim razmatranjem čitavog ljudskog odnosa spram prirode, biljke, životinje, konačno i spram drugog čovjeka. Intelktualna otvorenost i odgovornost stvorili su od Viskovića polihistora, čije će djelo ostati kao izuzetno vrijedna baština za budućnost svih područja kojima se bavio. Na jednoj višoj razini, ono osvjetljava nužnost šireg, pluriperspektivnog sagledavanja ključnih suvremenih i budućih problema. Također, Viskovićevo djelo treba ostati baština samom društvu, a ne samo znanstvenicima i onima koji se bave njegovim djelom. Njegovo pisano djelo upotpunjuje i njegov aktivni javni život, sačinjavajući tako paradigmu odgovornog intelektualca.

Već i manji dio navedenih razloga opravdava obilježavanje osamdesetog rođendana ovog našeg istaknutog sugrađanina. Stoga su Centar za integrativnu bioetiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu, Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu, Znanstveni centar izvrsnosti za integrativnu bioetiku i Hrvatsko bioetičko društvo odlučili organizirati ovaj skup pod nazivom *Nikola Visković: pravo – politika – bioetika*, na koji su pozvali kako istaknute izlagače iz navedenih područja, tako i mlade istraživače koji se izravno ili neizravno bave djelom profesora Viskovića. Obljetnički karakter simpozija upotpunjuje datum njegova početka (23. veljače) koji je istovremeno datum službenog osnutka Zelene akcije Split (1989.). Upravo će planirani izlet na istaknute »zelene« lokalitete u Kaštelima poslužiti kao poruka čije je osvještavanje jedan od ključnih zadataka ovog simpozija, a koju možemo formulirati u aktivističkoj maniri Zelene akcije: »Budućnost će biti zelena ili je neće biti!«

Josip Guć
predsjednik Organizacijskog odbora simpozija

Program simpozija

Petak, 23. veljače 2018.

9.30–10.30 *Otvaranje simpozija i pozdravne riječi*

- **Josip Guć**, predsjednik Organizacijskog odbora simpozija
- **Gloria Vickov**, dekanica Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu
- **Željko Radić**, dekan Pravnog fakulteta Sveučilišta u Splitu
- **Bruno Ćurko**, voditelj Centra za integrativnu bioetiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu
- **Hrvoje Jurić**, predsjednik Hrvatskog bioetičkog društva i glavni tajnik Znanstvenog centra izvrsnosti za integrativnu bioetiku
- **Jozo Čizmić**, ravnatelj Centra za medicinsko pravo Pravnog fakulteta Sveučilišta u Splitu
- **Rosanda Mulić**, prorektorica Sveučilišta u Splitu

10.30–11.00 *Pauza*

11.00–11.15 **Miomir Matulović** (Rijeka): Viskovićeva integralna teorija prava

11.15–11.30 **Tomislav Nedić** (Osijek): Pravo životinja kao pravna grana

11.30–11.45 **Anita Lunić** (Split): Doprinos Nikole Viskovića pravnoj zaštiti prirode

11.45–12.00 **Damir Pilić** (Split): Professor emeritus Nikola Visković: »potporni stup splitske ljevice«

12.00–12.45 *Rasprava*

12.45–15.00 *Pauza za ručak*

15.00–15.15 **Ante Kuštre** (Split): Mali Zeleni između velikog Crvenog i Crnog

15.15–15.30 **Hrvoje Jurić** (Zagreb): Stablo i Visković: refleksije o kulturnoj botanici i fitoetici

15.30–15.45 **Josip Guć** (Split): Suputništvo kulturne biologije i integrativne bioetike

15.45–16.15 *Rasprava*

16.15–16.45 *Pauza*

16.45–17.00 **Suzana Marjanić** (Zagreb): Nikola Visković i *njegova* kulturna animalistika/zoologija: utjecaj na domaću teoriju i praksu

17.00–17.15 **Tomislav Krznar** (Zagreb): Odbačeni osjećaj sućuti – tema lova u misli Nikole Viskovića

17.15–17.30 **Orhan Jašić** (Sarajevo): Religiološka refleksija kulturne zoologije Nikole Viskovića

17.30–18.00 *Rasprava*

18.00–20.00 *Večera*

Subota, 24. veljače 2018.

9.00–12.00 Izlet sudionika i sudionica simpozija u Kaštela

- Čitanje izbora iz djela *Stablo i čovjek* Nikole Viskovića pokraj Stare masline u Kaštel Štafiliću
- Posjet Botaničkom vrtu u Kaštel Lukšiću

12.00–14.00 *Ručak*

Sažeci izlaganja

JOSIP GUĆ

Filozofski fakultet, Sveučilište u Splitu

Suputništvo kulturne biologije i integrativne bioetike

Kulturna biologija, kako na jednom mjestu Nikola Visković naziva svoje koncepte kulturne zoologije i kulturne botanike, predstavlja cjelovit uvid u ono što živa bića jesu, načine na koje im čovjek nanosi štetu te mogućnosti moralnog i pravnog obzira spram njih. Odnos čovjeka prema životinjama i biljkama tu je sagledan u mnoštvu tematskih aspekata te iz različitih znanstvenih i ne-znanstvenih perspektiva. Integrirajući tako različite teme i pristupe u jedinstven kulturnobiološki pogled, Visković izgrađuje metodologiju koja je u mnogočemu sukladna onoj integrativne bioetike, projekta koji se počeo usporedno razvijati nedugo nakon navedenih. Kako je kod integrativne bioetike riječ o pluriperspektivnom pristupu moralnim problemima koji se tiču života u svim njegovim aspektima, kulturna zoologija i kulturna botanika posjeduju snažan potencijal u smislu doprinosa njenoj daljnjoj izgradnji. Stoga je svrha ovog izlaganja u kratkim crtama predstaviti navedene Viskovićeve koncepte te ukazati na njihove metodološke i sadržajne sličnosti s integrativnom bioetikom, kao i na mogućnosti njihova međusobnog doprinosa.

ORHAN JAŠIĆ

Fakultet islamskih nauka, Univerzitet u Sarajevu

Religiološka refleksija kulturne zoologije Nikole Viskovića

U prvom dijelu rada predstavljaju se osnovne činjenice vezane za znanstvenu disciplinu religiologiju (njem. *Religionswissenschaft*) te se ukazuje na primarnu epistemološku diferencijaciju u njenome odnosu prema teologiji. Budući da su brojne discipline poput komparativne historije religija, filozofije religije ili pak fenomenologije religije inkorporirane u religiološki diskurs, u referatu se razmatra i fenomen animalnog svijeta u religiološkome pristupu. Sukladno tome, u nastavku rada, prezentira se razmišljanje o fenomenu životinjskoga svijeta u djelu Nikole Viskovića iz rakursa svjetskih religija, pri čemu se primjećuje da je Viskovićev metodološki način, između ostaloga, i religiološki, što je osobito primjetno u njegovom razviđanju animalnog svijeta, i to kroz prizmu abrahamovskih religijskih tradicija. U zaključcima je istaknuto da je profesor Nikola Visković među prvima na našem jeziku, ako ne i prvi, reflektirao, pored ostaloga, i religijsku tematiku kulturne animalistike iz rakursa religiologije.

HRVOJE JURIĆ

Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu

**Stablo i Visković:
refleksije o kulturnoj botanici i fitoetici**

U sferi bioetike – gdje je, kao i u nekim drugim sferama, dao značajne, štoviše, u hrvatskim okvirima pionirske doprinose – Nikola Visković bavio se etičkim aspektima ljudskog odnosa prema životinjskom i biljnom svijetu. Premda nije izgradio sustavnu zooetičku i fitoetičku teoriju, njegova sustavna kulturna zoologija, kao i sustavna kulturna botanika, prožeta je etičkim promišljanjima. Čak bi se moglo reći da je sama Viskovićeva motivacija za rad u navedenim poljima bila etičke naravi. U ovom ću se izlaganju fokusirati na Viskovićevu kulturnu botaniku, odnosno njegov drugi *magnum opus*, knjigu *Stablo i čovjek*, te ću kroz njezin prikaz i interpretaciju nastojati pokazati u čemu se sastoji originalnost i važnost ovog djela, a uz to ću iznijeti i nekoliko refleksija o moralnom statusu biljaka, osobito drveća, u ljudskom svijetu, inspiriranih Viskovićevom građom i zaključcima.

TOMISLAV KRZNAR

Učiteljski fakultet, Sveučilište u Zagrebu

**Odbačeni osjećaj sućuti –
tema lova u misli Nikole Viskovića**

Nema dvojbe da je Nikola Visković, uz relevantne prinose na području pravne znanosti, jedan od najvažnijih protagonista razvoja bioetičke misli u regiji. Treba naglasiti da su ti prinosi obilježeni s nekoliko bitnih određenja: zadivljujuća erudicija, javni (politički i aktivistički) angažman intelektualca te djelatno nastojanje oko izgradnje novog odnosa pojedinca prema cjelini života. Vrijedi kazati da su ova određenja upravo nedjeljivo vezana za Viskovićev znanstveni opus u cjelini, a posebno se reflektiraju u području bioetike. U mnoštvu tekstova koji dotiču područje bioetike, kako ju je osmišljeno promovirao Visković, a riječ je o knjigama, člancima u znanstvenim časopisima, znanstveno-popularnim člancima, novinskim napisima, intervjuima i sl., posebno mjesto zauzima kapitalna publikacija *Životinja i čovjek* (Split, 1996.). Na temelju rečenog, zamisao je da ovo izlaganje rasvijetli problematiku lova kako ju je sagledao i kritički o njoj pisao Visković. U tom pogledu, ovo izlaganje zamišljamo kao raspravu o tri problema izdvojena iz spomenutog korpusa: (1) tezu da je *lov kao kulturni konstrukt* u bitnome tehnički, proizvodno, socijalno i senzitivno prevladano događanje i da mu nema mjesta u suvremenom društvu pa ga sam Visković određuje kao »stradanje životinja« i stavlja ga u istoimeno poglavlje spomenute knjige na prvo mjesto; nadalje, (2) Viskovićev osvrt na filozofiju Ortege y Gasseta, posebno na njegov spis *Meditacije o lovu*, što je (vrlo vjerojatno) prvo spominjanje ovog spisa u našim intelektualnim okvirima; te (3) problem čovjekove udaljenosti od prirode, ili života u cjelini, te čovjekovo problematično uranjanje u *tehnificirano* življenje. Spomenuto određenje, u kojemu se krije Viskovićev rafinirani intelektualni pesimizam, u mnogome je, po našem sudu, i inspiracija Viskovićeve bavljenja bioetičkom tematikom. Zamisao je da se ovim izlaganjem postigne dijalog s Viskovićevim tezama, poglavito o problematici odnosa čovjeka prema prirodi na primjeru lova. Ne treba ni reći da čovjek u susretu s velikom misli i životnim nastojanjem, kakvi su nedvojbeno oni Nikole Viskovića, ponajprije oštricu polemike okreće prema sebi samome. Uostalom, to je, kako je mi sagledavamo, i poruka Viskovićeve misaonog nastojanja, osobito u problematici bioetike.

ANTE KUŠTRE

Split

Mali Zeleni između velikog Crvenog i Crnog

Bilo je to u prošlom mileniju, stoljeću, sistemu i državi: bila je Zelena akcija u Splitu i 1989. Zeleni Peristil u njegovu centru. I u centru pažnje medija, sve do glavnog Dnevnika JRT-a i republičkih dnevnika. Zanimljivo je da sam se nedavno, po drugi put, opet našao u Dnevniku HRT-a povodom Peristila: na okruglom stolu povodom 50 godina Crvenog Peristila promovirao sam *per-coin*, prvu scripto-valutu, u vidu 81 sitne crvene parcele/dionice, proporcija Peristila. A Zeleni Peristil bio je vezivni, miroljubivi, ekološki most između Crvenoga 1968. i Crnoga 1998. te kao takav uglavnom nevidljiv ili tek poluvidljiv stručnjacima, medijima i javnosti. Ratne devedesete bile su kao crveno-crna gumica koja je izbrisala njegovu zelenu boju iz kolektivne memorije...

Ideja za njegovo nastajanje rodila mi se u glavi za vrijeme jednog sastanka Zelene akcije, kojim je predsjedavao profesor Nikola Visković, u maloj kino-dvorani bivšeg Muzeja revolucije (današnja Galerija umjetnina). Profesor je pitao ima li tko kakvu ideju kojom bi se javno naznačio kongres ekoloških stranaka iz cijele tadašnje države i ja sam svoju ideju iznio jasno i glasno. Sjećam se da se neki stariji član Zelene akcije javio zabrinutim glasom, otprilike ovako: »A šta ako se na akciju odazove masa pa bude nekakvih demonstracija?« Ja sam, bez razmišljanja, odbrusio: »Onda će tenkovi na ulice!«, asocirajući na one s trga Tienanmen u Pekingu. Bio sam toliko isprovociran tom *subnorovskom*, staračkom opaskom. Tenkovi, naravno, nisu izašli, nego stotine i tisuće šetača koji su, po sunčanom danu, diravali Rivom.

Ideja da Splićani, držeći se za ruke, naprave živi prsten oko Palače nije, nažalost, u cijelosti realizirana; Splićani su ipak radije zadržali ruke u džepovima. Zato je napravljen tek manji prsten, unutar Peristila. Izvedbu čitave akcije snimala je televizija, iz helikoptera, i bilo bi zaista sjajno pronaći tu snimku i vidjeti kako je sve to izgledalo iz zraka.

Kao dokument je ostala razglednica, tiskana u 2000 primjeraka, s jednim od motiva koje je snimio Ante Verzotti, a našla se kao rad na internacionalnoj izložbi mail-arta sljedeće godine u Novom Sadu.

Potom je Zeleni Peristil »uskrsnuo« u četverotomnoj knjizi Suzane Marjanić o povijesti hrvatskoga performansa. I pred njim je zelena budućnost jer je ekologija postala *sine qua non* boljeg, zdravijeg i ljepšeg života sviju nas. Pogotovo u smrdljivoj sjeni brda Karepovac...

ANITA LUNIĆ

Filozofski fakultet, Sveučilište u Splitu

Doprinos Nikole Viskovića pravnoj zaštiti prirode

Povezanost teorijskog, aktivističkog i političkog često je toliko snažna da se jasne granice među njima ne mogu precizno ustanoviti. Tomu svjedoči i djelovanje profesora Nikole Viskovića, obilježeno čvrstom isprepletenošću ovih područja. U njegovu bogatom, polihistorском djelu, problem zaštite prirode zauzima jedno od ključnih mjesta, a upravo je on ogledan primjer neodvojivosti navedenih pristupa. Visković je kao pravni teoretičar među prvima kod nas detektirao ovaj problem i pružio vrijedne teorijske doprinose njegovu sagledavanju. Njegov angažman za zaštitu prirode nije ostao u granicama teorije jer je sama teorija ukazivala na potrebu aktivističke ili političke borbe, ovisno o mogućnostima. Tako je Visković, uz razvijanje teorijskog okvira za pravnu zaštitu prirode (ekozaštite kao nove grane prava), jednako snažno nastojao i oko njene praktične implementacije. U ovom ću radu prikazati osnovne »točke« tog nastojanja.

SUZANA MARJANIĆ

Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb

Nikola Visković i njegova kulturna animalistika/zoologija: utjecaj na domaću teoriju i praksu

Bez ikakve sumnje, za začetak teorije o pravima životinja u našoj regiji zaslužan je Nikola Visković, i to početkom devedesetih kada je kao sveučilišni profesor prava na Pravnom fakultetu u Splitu obnašao i funkciju saborskoga zastupnika, da bi sredinom devedesetih uveo u našu znanstvenu i kulturnu zajednicu multidisciplinarni, interdisciplinarni i transdisciplinarni koncept kulturne zoologije, odnosno kulturne animalistike, kako ju je kasnije preimenovao u zborniku radova *Kulturna animalistika* sa znanstvenoga skupa održanoga u Splitu 1997. godine. Naime, Nikola Visković 1996. godine objavljuje zooetičku knjigu *Životinja i čovjek: prilog kulturnoj zoologiji*, što je prvo djelo kulturne animalistike našega kulturokruga, da bismo pet godina kasnije dobili i prvu udrugu za prava životinja – udrugu Prijatelji životinja.

Pritom će u izlaganju biti istaknuta i uloga N. Viskovića oko poticanja ekofeminizma u našem kulturokrugu s obzirom na poglavlje »Žene su s vama« njegove zooetičke knjige *Životinja i čovjek* (1996), u kojemu ističe kako povezanost ženskog i životinjskog pitanja nije slučajna te stoga dosljedno postavljeno pitanje ravnopravnosti žena povlači svakako za sobom i postavljanje pitanja o pravima životinja. No, unatoč tome, i 21 godinu nakon toga, neki *mentaliteti* (kao iznikli iz Krležina romana *Na rubu pameti*) ne žele ratificirati *Istanbulsku konvenciju*.

MIOMIR MATULović

Pravni fakultet, Sveučilište u Rijeci

Viskovićeva integralna teorija prava

U svom izlaganju najprije navodim nekoliko prisjećanja iz mojih susreta s Viskovićem kao i iz dugogodišnjeg bavljenja njegovim radovima iz teorije prava, poglavito *Pojmom prava*, 1976. (2. izd. 1981.). Jedno od meni važnih prisjećanja vezano je uz Viskovića kao mentora moje doktorske disertacije koju sam obranio na Pravnom fakultetu u Splitu, 1995.

U drugom dijelu izlaganja određujem Viskovićevu teoriju prava na osnovi njegovih odgovora na četiri osnovna pitanja teorije prava, koja on postavlja u *Pojmu prava*. Riječ je o sljedećim pitanjima: 1.) pitanje prirode definicije: Što znači definirati pravo?; 2.) pitanje metode: Kakav je predmet pravo i kojim se metodama može spoznati?; 3.) pitanje sadržaja prava: Koja su značajna obilježja predmeta koji označavamo izrazom 'pravo'?; i 4.) pitanje kriterija pravnosti: Na osnovi kojih kriterija razlikujemo pravo od drugih društvenih pojava kao što su bonton, moral, običaj, religija itd.? Viskovićeva je teorija prava: *konvencionalistička* jer daje stipulativno-pragmatsku definiciju prava; *dijalektička* jer polazi od metodološkog stava da je pravo složena pojava ili totalitet koji je dio još šireg društvenog totaliteta, a da bi se kao takvo spoznalo, potrebno je da se posebne metode pravne spoznaje povežu putem dijalektike; *integralna* jer pravo određuje kao jedinstvenu pojavu koju čine norme, vrijednosti i odnosi; te *mješovita/složena* jer se opredjeljuje za stručno iskustvo pravnika te specifična obilježja društvenih normi, odnosa i vrijednosti po kojima oni ulaze u to stručno iskustvo, kao kriterije pravnosti.

U zadnjem dijelu izlaganja (no i u uvodnom dijelu) iznosim nekoliko kritičkih razmišljanja o Viskovićevoj teoriji prava do kojih sam došao baveći se teorijom prava kao nastavnik i znanstvenik dugi niz godina, a koja se odnose na gore navedena određenja Viskovićeve teorije prava.

TOMISLAV NEDIĆ

Pravni fakultet, Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku (doktorand)

Pravo životinja kao pravna grana

Svojim znanstvenim djelovanjem i proučavanjem suživota čovjeka i životinje u pravnom, bioetičkom, kulturološkom te povijesnom vidu, profesor Nikola Visković udario je temelje novoj te pravnicima ipak pomalo apstraktnoj pravnoj grani – pravu životinja. Pravo životinja kontroverzna je i prilično nepoznata pravna grana u hrvatskoj (pravnoj) znanosti. Kako djelo profesora Viskovića ne bi ostalo zanemareno i kako bi se pravo životinja etabliralo kao ozbiljna i regularna pravna grana, cilj je, prije svega, sistematizirati temeljne postavke prava životinja te razmotriti koja su to pitanja kojima se bavi pravo životinja. Povijesno-pravni pregled položaja životinje u pravu, bioetički aspekt zaštite života, zdravlja i dobrobiti životinje te teorijsko-pravno pitanje pravnog objektiviteta, odnosno subjektiviteta i subjektivnih prava životinja, zasigurno su glavna pitanja koja spadaju u domenu proučavanja prava životinja kao pravne grane. Početni korak detaljnog definiranja i sistematiziranja prava životinja kao pravne grane u Republici Hrvatskoj od krucijalne je važnosti za daljnje znanstveno proučavanje svih onih pitanja koja emaniraju iz suživota čovjeka i životinje. Odgovori na pitanja iz područja prava životinja, kao objektivnog prava, vode k izgradnji sustava ljudske solidarnosti prema životinjama u vidu mirnog i neometanog suživota čovjeka i životinje.

DAMIR PILIĆ

Slobodna Dalmacija, Split

Professor emeritus Nikola Visković: »potporni stup splitske ljevice«

Za razliku od većine predratnih članova Saveza komunista, koji su nakon 1990. odustali od javnog zastupanja lijeve političke misli – bilo da su prešli u HDZ ili se politički pasivizirali, odnosno u najboljem slučaju bez pogovora prihvatili socijaldemokratski kompromis – profesor Nikola Visković svoj je najveći doprinos lijevom aktivizmu dao upravo nakon te prijelomne godine.

Još od ranih devedesetih, kada je u Saboru Republike Hrvatske javno istupao protiv nacionalističkog *mainstreama* i masovnih kršenja ljudskih prava – kao svakako najljeviji zastupnik prvog saborskog saziva i praktično jedini koji se u uvjetima dvotrećinske HDZ-ove većine nije libio progovoriti glasom antifašističke Hrvatske – pa sve do aktualnog političkog angažmana u antikapitalističkoj stranci Radnička fronta, javni angažman profesora Viskovića u samostalnoj Republici Hrvatskoj duboko je prožet idejama suvremene političke ljevice.

Ne odbacivši humanističke dijelove komunističke ideologije, profesor Visković je oplemenio i proširio hrvatsku lijevu misao na više dimenzija, od uvođenja elemenata ekološke i zelene ljevice do osvješćivanja javnosti u pogledu važnosti zalaganja za prava LGBT zajednice i drugih manjinskih skupina, što je ranije izmicalo iz vidokruga i djelokruga lijeve ideologije u Hrvatskoj. Ovo »širenje područja borbe« nesumnjivo je pomoglo i splitskoj i hrvatskoj ljevici da prebrodi veliki politički slom iz 1990. godine te je profesor Visković time dao jasne konture i okvire političkog programa ljevice 21. stoljeća.

Adresar sudionika i sudionica

Josip Guć

Sveučilište u Splitu
Filozofski fakultet
Centar za integrativnu bioetiku
Poljička cesta 35
21000 Split
Hrvatska
e-mail: jos.guc@gmail.com

Orhan Jašić

Univerzitet u Sarajevu
Fakultet islamskih nauka
Ćemerlina 54
71000 Sarajevo
Bosna i Hercegovina
e-mail: orhanjasic@yahoo.com

Hrvoje Jurić

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za filozofiju
Ivana Lučića 3
10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: hjuric@ffzg.hr

Tomislav Krznar

Sveučilište u Zagrebu
Učiteljski fakultet
Katedra za filozofiju i sociologiju
Savska cesta 77
10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: tomlslav.krznar@ufzg.hr

Ante Kuštre

Dioklecijanova 1
21000 Split
Hrvatska
e-mail: a.kustre@gmail.com

Anita Lunić

Sveučilište u Splitu
Filozofski fakultet
Odsjek za filozofiju
Poljička cesta 35
21000 Split
Hrvatska
e-mail: alunic@ffst.hr

Suzana Marjanić

Institut za etnologiju i folkloristiku
Šubićeva 42
10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: suzana@ief.hr

Miomir Matulović

Sveučilište u Rijeci
Pravni fakultet
Hahlić 6
51000 Rijeka
Hrvatska
e-mail: mimat@pravri.hr

Tomislav Nedić

Orahovička 47
31000 Osijek
Hrvatska
e-mail: nedict@gmail.com

Damir Pilić

Slobodna Dalmacija
Hrvatske mornarice 4
21000 Split
Hrvatska
e-mail: damir.pilic@slobodnadalmacija.hr

Razgovor s Nikolom Viskovićem
iz 2003.

U INAT VLADAJUĆIM IDIOTARIJAMA*

Nikola Visković je obrazovanjem i nastavnim djelovanjem pravnik, ali također osvjedočeni erudit i polihistor, autor je nezaobilaznih knjiga iz teorije prava, ali i enciklopedijskih djela *Životinja i čovjek te Stablo i čovjek*, znanstvenik je, ali uz to publicist i aktivist. Zasižno je od onih koji likom i djelom odgovaraju portretu *angažiranog intelektualca*. U *Sumornim godinama*, kako glasi naslov zbirke njegovih publicističkih članaka i intervjuja, koja se upravo [2003.] pojavila u izdanju *Feral Tribunea* – razgovarao sam s Viskovićem o nekim pitanjima na koja upućuje podnaslov te nove knjige – nacionalizam, bioetika i globalizacija – ali i o ponečem drugom.

Uvažavajući različite oblike Vašega znanstvenog rada, ali i s obzirom na moj interes, najprije bih Vas pitao nešto o djelima koja mi se čine najvažnijima u Vašem opusu – *Životinja i čovjek te Stablo i čovjek*. Kako ste, s vremenske distance, zadovoljni njihovom recepcijom?

Moja autorska taština zadovoljna je brojem prikaza i javnom ocjenom *Životinja i Stabla*, no manje sam zadovoljan načinom recenzija, koje su odviše apstraktne, upravo u stilu pisanja recenzija kod nas. Što se tiče *Stabla*, očekivao sam više osvrta na novosti koje knjiga donosi. Primjerice, na onu tezu, koja je sigurno među originalnijima, o drvu kao prvoj sirovini, a to značenje nose u sebi već temeljni grčki filozofski termin *hyle* i latinski *materies* = drvo. Ali filozofi nažalost ne uvažavaju etimologiju tih njihovih temeljnih izraza. Kao što i arheolozi zaboravljaju da je prvo doba kultura bilo i drveno i kameno. Nije obavljen ni zadatak proučavanja uloge bilja, kao ni životinja ili voda, u književnosti i likovnim umjetnostima, pa zato naša *Enciklopedija likovnih umjetnosti* uopće ne spominje stablo u slikarstvu. Apsurdno je da se odrednica *pejzaž* obrađuje na nekoliko stranica, a da u njoj nema riječi o stablu i o šumi. Dakle, to je recepcija kakvu želim: da ovo predstavljanje životinjstva i stabala u kulturi konačno potakne sektorska proučavanja tih tema u znanostima mitologije, religije, filozofije, književnosti, likovnosti, politike...

* Ovaj razgovor Hrvoja Jurića s Nikolom Viskovićem objavljen je, pod navedenim naslovom, 5. lipnja 2003. u dvotjedniku za društvena i kulturna zbivanja *Zarez*, god. V, br. 106, str. 8–10.

Kako izgleda rad na knjigama kao što su *Životinja i čovjek* ili *Stablo i čovjek*? Kako i koliko dugo su one nastajale?

Svaka po četiri godine, i to s barem desetak radnih sati na dan, s tim što sam onu o životinjama radio na *Olympiji*, s golemim mukama stalnih izmjena i prepisivanja, a drugu u lagodnu mediju kompjutora. Ali taj se medij pokazao i opasnim jer potiče na oceansko pisanje i citiranje, pa sam i zbog njega stigao do 2860 bilježaka, s otprilike isto toliko izvora. Na tim dvjema knjigama potrošio sam se i fizički, osobito oči. Od toga rada sam se zapravo *odmarao* politikom i nastavnom djelatnošću.

Što se tiče izvora, minimalno sam se služio Internetom. Nije riječ o podcjenjivanju njegovih mogućnosti, ni o tome da mi je ta informatička galaksija strana, već o čvrstom uvjerenju da mi u temama životinjstva i bilja u kulturi može biti od koristi tek nakon što pregledam osnovnu klasičnu i modernu literaturu historije, religije, filozofije, umjetnosti, etnologije i biologije, i to od Istoka, preko Grčke, Rima i srednjovjekovlja (podsjećam samo na divote Plinija i Izidora Seviljskog!), sve do našega doba. Uz to, crpio sam još jedan medij – dnevni i periodični tisak. Jer, ako se on sustavno prati, primjerice kroz *Le Monde*, *FAZ* i *L'Espresso*, može se doći do goleme količine zanimljivih podataka, činjeničnih i bibliografskih, o svestranosti prisutnosti prirodnih bića u povijesti kulture. Tako je nastala i eko-bioetička hemeroteca od nekoliko tisuća dokumenata, fotokopija knjiga i članaka, te izrezaka iz domaćih i stranih publikacija, koju sam nedavno donirao Pravnom fakultetu u Splitu. To je cijeli jedan mali Internet, nazivam ga *kaluđerski kompjutor*, s prednošću što u njemu svaki dokument ima svoj papirnati miris i boju vremena.

Svoj rad ukoričen u ove dvije knjige deklarirate kao kulturologijski. Što tu zapravo za Vas znači *kultura*, a što *kulturologija*?

Uz zoološko i botaničko stavljam *kultura*, kao prvo, radi označavanja da nemam nikakvih pretenzija u prirodoznanstvenim disciplinama zoologije i botanike. Drugo, time najkraće naznačavam temeljno pitanje koje me u tim radovima motivira: *što su životinja i stablo čovjeku, a što je čovjek životinji i stablu?* I treće, pri tome polazim od fundamentalnog uvida da je kultura po svojoj najdubljoj biti proces *odprirođivanja*. To je posebnost onoga što čovjek čini od prirode i nadograđuje na prirodu, mijenjajući je ili ništeći, a što modernom tehnologijom ide do neslučenih razmjera. Treba biti načisto s tim da je kultura, ma koliko bila i velebna

(ali u nju spadaju i rat, zločini i bolesti!), uvijek razaranje, gutanje i ništenje primarne, biljne, životinjske i anorganske prirode. Kultura je uvijek ono naše umjetno. I tu se javlja, među ostalim, silan paradoks. Čovjek najprije preoblikuje, muči i ništi prirodu, ali odmah zatim tu svoju žrtvu vrednuje, osjeća za njom nostalgiju i krivnju, strah od gubitaka, strah od vlastite ugroženosti zbog takva razaranja, pa onda na različite načine svoj odnos s prirodom pokušava etički osmisliti i prirodu barem donekle zaštititi. Tako je kultura istovremeno ništenje prirode i htijenje da se ona sačuva i obnovi.

Kulturologija se vrlo različito definira u pragmatici nomenklature znanosti, pa tu nema njezina jedinstvenog i obvezujućeg određenja. No kada bi postojala borgesovska ili calvinovska znanost kulturologije, ona bi se posvećivala ama baš svemu što čovjek na prirodi radi i dograđuje. Sve ljudsko je kultura i predmet takve kulturologije, uključivo prirodne znanosti, domestikaciju prirode i razaranje prirode. Ipak, nemoguće je da se kulturologija u takvu opsegu oblikuje kao prava znanstvena disciplina, čak i kao ovako ili onako shvaćena antropologija, jer bi joj tada prijela svaštarska (bes)plodnost. Znanost se mora specijalizirati, ali onda je svaka posebna znanost ipak segment takva ideala kulturologije. Kulturna zoologija i kulturna botanika dvije su od bezbrojnih mogućnosti znanstvenih interdisciplinarnih križanja. Već rekoh u jednom intervjuu da bih se sada najradije posvetio, kad bih za to imao snage i zdravlja, višegodišnjem istraživanju kulture vode.

Svoj »prijelaz kritičke spoznaje i moralne brige sa zoološkog na botaničko« obrazlažete u *Stablu i čovjeku* kao »ekološki i aksiološki neizbježan«. No kako je i zašto uopće došlo do toga da se kao pravnik posvetite tim pitanjima?

Oduvijek sam imao snažan afinitet prema prirodnom i uvijek sam u životu tražio šumu, more, rijeku. Grad je naša nužnost i naša velika ljubav, ali ipak kad god mogu birati između njega i prirode, što se uistinu sve rjeđe događa, biram prirodu. I kad dođem u neki novi grad, najprije tražim parkove ili barem jutarnju tržnicu (prvi jutarnji posjet Zagrebu ide Dolcu!), sa svim njezinim čarobnim sezonskim plodovima. Na sreću, sada i veliki gradovi, unatoč njihovoj superartificijelnosti, postaju fascinantno slični složenosti prirodnoga – u pravom smislu naša *druga priroda*. A na ovo pedantnije bavljenje životinjstvom i biljem potakla me upravo pravnička struka – pozivom na njihovu pravnu zaštitu. Krenuo sam od pitanja

kako su životinje (ne)zaštićene u pojedinim zakonodavstvima, dakle od pravne normativnosti, a to je onda neizbježno upućivalo na vrijednosti koje se time (ne) štite, osobito na ignoriranje i povrede tih vrijednosti, i sve je to konačno zahtijevalo prikupljanje činjenica o povijesti odnosa čovjeka prema životinjama, odnosno prema stablima. Dakle, stvar je itekako bila povezana s pravnom strukom! Uostalom, u hermeneutici je dosta rečeno o tome kako su pravnici izvorni ili prastari epistemolozi, a to znači istraživači, tumači i vrednovatelji činjenica. Oni su već po svom zanatu skupljači, analitičari i interpretatori činjenica, pa onda i etički (premda obično dogmatski i sluganski) ocjenjivači i retori činjenica. Dakle, nalazeći se vazda pred nekim sporom, pravnik mora najprije utvrditi relevantne fakte, potom te vrijednosno ocijeniti i na kraju ih normativno kvalificirati u pravilu ili pojedinačnoj odluci. Slično tome razvijale su se i priče kulturne zoologije i botanike u spomenutim knjigama. One su prije svega velike zbirke središnjih činjenica, zatim etičko vrednovanje tih činjenica, i konačno prijedlozi za moralno i pravno normiranje odnosa čovječanstva prema prirodi. Zanimljivo je da kritika nije uočila da je takva struktura *Životinja* i *Stabla* analogna strukturi moje davne doktorske disertacije *Pojam prava. Prilog integralnoj teoriji prava*, koja objašnjava pravo kao sistem činjeničnih odnosa, vrijednosti i normi, koji su predmet povijesnog iskustva pravnika. Tu trojnu strukturu transponirao sam u razmatranje životinjstva i bilja u kulturi, uključujući prvi put u našoj pravnoj nauci i poglavlja o pravnom obuhvatu životinja i stabala.

Oduvijek sam očaran činjenicama i neizlječivo obuzet njihovim skupljanjem. Skupljam stare predmete, marke, razglednice, novčiće, kosti, knjige. Uz spomenutu biohemeroteku ostavio sam Pravnom fakultetu također i više od 800 fascikala, s oko 150.000 skupljenih jedinica – tri hemeroteke o modernom svijetu, jugoslavici-kroatici i teoriji prava. Skupljam i samoga sebe, vodeći već četiri desetljeća dnevnik, koji je svakome osim mene nerazumljiv, jer je pisan na španjolskom i u šiframa, a kad bi ga netko i uspio dešifrirati, uistinu bi bio suvišan, jer sadrži uglavnom samo meni značajne činjenice. To je onaj proustovski problem, onaj očaj od iščeznuća stvari i sjećanja na njih. Hoće se sve zabilježiti, zaustaviti, zapamtiti, što je nemoguće. Jedna beznadna nostalgija i neizlječiva, ali draga neuroza. U užasu od njihova nepovratna gubljenja, mi činjenice koje nas tvore nastojimo zadržati, pa onda iz tog sizifovskog napora opet gubimo nešto od sadašnjeg života, poput Amiela, i na kraju krajeva, vrlo malo zadržavamo. Na jedan su način sretni oni koji se time ne bave, živeći iz dana u dan s

običnim prirodnim pamćenjem, a na svoj su način sretni i oni koji žive u takvoj kulturnoj utopiji arhivarenja svega postojećeg.

U *Stablu i čovjeku* govorite o posvemašnjem zaboravu prirode te o odprirođenju duhovnih znanosti, ali osim za duhovne znanosti, to bi moglo vrijediti i za prirodne znanosti, tako da su i jedne i druge zapravo aktivno protuprirodne. Što je grijeh znanosti prema živom svijetu u cjelini, a životinjama i stablima posebno?

Uistinu, velik dio odgovornosti za *zaborav prirode* pada na prirodne znanosti, koje porađaju tehnologiju. Upravo one krvnički obrađuju prirodu, bez sućuti i grižnje savjesti. Na primjer, znanstvenici uglavnom istražuju fiziologiju i anatomiju životinja te kako da nam one budu dobra hrana, radna snaga i zabava, a ne i štetnici, ali malo ili ništa znaju o životu životinja, o njihovim ulogama u našem mitološkom, religijskom, umjetničkom i afektivnom iskustvu, i o tome kako one od čovjeka stradavaju. Prirodne znanosti razvijaju violentan odnos prema prirodi, fokusirane uglavnom na njezino iskorištavanje za svakojake ljudske svrhe. Ali *zaborav prirode* u duhovnim znanostima ipak je na neki način još dramatičniji jer njima pripada očekivana funkcija radikalne refleksije nad onim kako se čovječanstvo i prirodne znanosti odnose prema svijetu života. Duhovne znanosti morale bi biti kritička svijest o učincima prirodnih znanosti i njihovih tehnologija, ali one to vrlo slabo rade. Problem je i u tome, među ostalim, što ni jedne ni druge ne shvaćaju prirodu kulturalistički i etički, u napetosti između njezinih inherentnih vrijednosti i ljudskih dominantnih vrijednosti, a to znači da ih se priroda zapravo uopće ne tiče.

U *Vašoj kritici znanosti, kako s obzirom na životinje, tako i s obzirom na stabla, »najbolje prolazi« etnologija. Zašto?*

Zato što je etnologija struka koja ne može pobjeći od prirode. Ona je silom svoga predmeta upućena na nju kao neposrednu osnovu kulture. I prirodne znanosti upućene su na prirodu, ali sa zadatkom stvaranja tehnologije radi osvajačkih ciljeva, a oni su toliko opsesivni i sebični da pred njima postojanje i opstanak prirode jednostavno padaju u zaborav. Etnologija je tradicionalno zaokupljena seoskom i pučkom kulturom, a ona je toliko pozitivno isprepletena s prirodom da je etnolozi ne mogu podcijeniti, a kamoli mimoići. Zato u njoj ima najviše skupljača prirodno-društvene baštine, i ona se prema njoj odnosi aksiološki i normativno najpozitivnije.

Smatram da je Vaš angažman oko ljudskih prava, prava životinja i prava živoga općenito izraz jedne temeljne, *antidiskriminacijske* ideje. U tom Vas smislu pitam slažete li se s tezom da je princip svake diskriminacije koju je povijest zabilježila isti? Je li u svakom isključivanju drugoga iz sfere morala i prava riječ o istoj diskriminacijskoj matrici, bez obzira na to o kojoj opoziciji govorimo: čovjek i priroda, muškarci i žene, odrasli i djeca, zdravi i bolesni, građani i robovi, vjernici i nevjernici, europeidi i Indijanci, bijelci i crnci, arijevc i nearijevci, heteroseksualci i homoseksualci, demokrati i fundamentalisti...?

To je točno, postoji jedinstven princip diskriminacije, i on se sastoji od *oduzimanja određenih prava nekome tko je prirodno bitno jednak s onima koji ta prava posjeduju, a pri čemu je priznanje tih prava nužno za održavanje takve jednakosti*. Cijela povijest čovječanstva vrvi diskriminacijama, ali i postupnim poopćavanjem moralnih i pravnih normi radi njihova prevladavanja. U tome smo danas valjda došli negdje do pola puta. Sve se više uočavaju i barem formalno priznaju bitne jednakosti, neovisno o boji kože, spolu, klasnoj pripadnosti, obrazovanju i drugim svojstvima, po čemu bi ljudska bića trebala biti ravnopravna. Ali to je još dediskriminacija samo u krugu čovječanstva! Još zapravo nije ni stavljena na dnevni red dediskriminacija drugih živih bića u onim potrebama *života, patnje, slobode, društvenosti i staništa* po kojima su ta druga bića bitno jednaka s čovjekom! Životinji ne pripadaju politička, obrazovna i mirovinska prava itd., ali tih bioloških potreba po kojima su bitno jednake s čovjekom one ne bi smjele biti lišene – kao što se oduvijek i još danas događa.

Dakle, etika je u paradoksalnoj poziciji: kao prevladavanje individualnog ljudskog egoizma, ona se na granicama ljudskoga svijeta preobražava u opći ljudski egoizam nasuprot ne-ljudskom svijetu. Jednom ste prilikom iznijeli tezu da je »iznevjeren obećani obrat etičke paradigme u njegovoj izvedbi«, obrat koji je bio obećan uobličavanjem *bioetike*...

Zarobljena radikalnim antropocentrizmom, etika oduvijek ignorira ubitačne diskriminacije ne-ljudskih bića. Ona postavlja svoj zadatak isključivo unutar čovječanstva i smatra da se na tome može zaustaviti. Već je Schopenhauer pisao o toj podlosti filozofa koji prešućuju stradanja životinja i njihovo mjesto u etici. No sada je doista karikaturno da se jednako ponaša i većina etičara u novoj disciplini *bio-etike*. Iako *bios* u njezinu nazivu snažno obvezuje na etičko promišljanje svakog života, bioetika se

ipak posvećuje samo etičkim promišljanjima *ljudskog života*. Zato tu može biti riječ tek o *humanoj bioetici*. A razloga za priznanje vrijednosti, stradanja i nekih prava životinja ima više, i svi su oni kumulativno valjani. Najprije, to je sposobnost životinja da osjećaju bol i patnju, što bi etici već bilo dovoljno, a zatim potreba očuvanja ekološke ravnoteže i biodiverziteta, teološki razlozi, pa sve do estetskih razloga. No sve to mi, uključivši našu najvišu teološku i filozofsku savjest, uistinu podlo ignoriramo. Stravično je da ne-ljudska bića nisu ne samo subjekti nego većinom čak ni moralno i pravno zaštićeni objekti – a to znači da su moralno i pravno ništa, svačija i ničija stvar bez ikakve zaštite.

Natrag ka stablima! Kako objašnjavate činjenicu da smo, s jedne strane, apsolutno ovisni o stablima, a s druge strane, stabla su posve nereflektirana činjenica, ponajprije u moralnom smislu? Kako to da od šume ne vidimo stablo?

Meni je odgovor na to pitanje još skriven. Zar jednostavno zato što ih ponegdje ima toliko mnogo da ih zbog preobilja banaliziramo – osim u pustinji, gdje ljudi gaje kult rijetkoga stabla? Ili zato što biljke, reče već Aristotel, nemaju osjetilnost i izražajnost, ne vide, ne glasaju se, nepomične su, pa su možda i bez osjećaja boli? Ali to još ne objašnjava posve *zaborav stabla* jer on se događa prije svega u urbanom društvu, dok u arhaičkom društvu stablo zaslužuje veću pažnju i poštovanje. Bit će da u modernom svijetu ono gubi svoja značenja, kao i tolike druge prirodne i neprirodne stvari, te sve do mjere da nam više nije pri svijesti ni to da je riječ o živom biću, zato što čovjek sada gubi odnos prisnosti prema okolini jer pojave većinom postaju sredstvima koja po sebi nemaju nikakvu vrijednost i koja su u stalnoj mijeni, trošenju i stjecanju. Stoga je naša pažnja strahovito raspršena, i sve više se rasipa, a nadasve je oskudna prema prirodnim bićima o kojima više ne znamo kako su i koliko vrijedna. Koliko god smo kadri apstraktno zaključiti i izračunati zbog čega su nam stabla potrebna, kao uostalom i ljudi i životinje koji rintaju za nas, mi uistinu ne vidimo stabla i ne marimo za njih. Jedna Heineova ličnost upravo tako kaže: »Majko, pa što se tebe tiču stabla!« Pogledajte jedno i upitajte se o njemu, pa ćete shvatiti da ga tek sada vidite!

O našem Zakonu o dobrobiti životinja [iz 1999.] govorili ste i pisali kritički više puta. No, recite nam kako stoji s drugim zakonima koji su relevantni za odnose čovjeka prema prirodi? Kakva je u Hrvatskoj

pravna regulacija tih odnosa kojima bi se bioetika trebala baviti u sferi morala?

Jasno je da su potrebni i mnogi drugi zakoni, poput onih o zaštiti prirode, mora, šuma, životinjskih i biljnih vrsta i sl., ali postavlja se konačno i pitanje – kakvi zakoni? Radikalno zaključujući, da bismo uistinu sačuvali nešto od preostale prirode, zakonodavstvo bi trebalo polaziti od novoga regulativnog načela – od opće zaštite svih vrsta života i njihovih staništa. Naime, dosadašnja zaštita prirode postavljena je kao niz iznimaka, kao ograđivanje i zaštita pojedinih prirodnih rezervata, dok je sva ostala priroda prepuštena svakovrsnom iskorištavanju, industrijskom, urbanom, razonodnom itd. U sadašnjoj krizi života to načelo treba obrnuti: prirodu štiti *u cjelini*, uključujući i *sve* životinje i biljke, a onda posebnim propisima postavljati iznimke – prostore gradnje, uzgoj životinja, suzbijanje štetnika... To je posve drukčija logika, koju još ne brane ni zaštitnici prirode. Danas se prihvaća da bi trebalo naturistički zaštititi oko 10 % površine Zemlje, umjesto da se zaštititi 90 % površine Zemlje, a da se samo manji dio slobodno intenzivno urbanizira i ekonomski iskorištava.

Nezaobilazno pitanje sumornih godina je i terorizam...

I terorizam postaje sada polje diskriminacija. Pojam terorizma danas obuhvaća fizičko, potajno, iznenadno i zastrašujuće nasilje, s mogućim »kolateralnim žrtvama nevinih«, koje se izvodi protiv subjekata vlasti i drugih institucija društvene moći. Međutim, zaboravlja se da, otkad postoji društvo, manjina *vladajućih* stalno terorizira većinu *podčinjenih*, i to baš po spomenutim karakteristikama fizičkog nasilja, a koristeći se različitim izlikama i tobožnjim višim ciljevima. Dakle, prije svega se zaboravlja da, otkad postoji društvo, manjine *vladajućih* stalno teroriziraju većine; ne smijemo pristati na sadašnji ideologizirano jednostrani pojam terora i terorizma, već se dosljedno pitati tko koga, zašto i kako terorizira. Treba imati u vidu i to da teroristički rijetko nastupa većina, kao što se katkada događa u pobunama i revolucijama, a da se i kod podčinjenih stvaraju manje skupine koje teroristički djeluju u ime većine, kao njezini samozvani reprezentanti. Ali to je uvijek nekakav odgovor na prethodni teror vladajućih manjina. Dakle, terorizira uvijek manjina, samo što vladajuća manjina to čini redovito, dok manjina u ime podčinjenih to čini tek povremeno i reaktivno. Napad na njujorške *Twinse* bio je ipak odgovor na prethodni i globalni teror imperijalnog establišmenta, odakle se u nekim glavama zaključilo da na njega treba upravo tako odgovoriti. Naravno, ne treba tako

odgovoriti jer nikakav teror nad građanima nije opravdan. Ali onaj moćnika uz to je još i silno učinkovit, dok je ovaj reaktivan protiv vlasti i učinkovit i kontraproduktivan – što ga čini dvostruko neopravdanim. Dakako, ostaje otvoreno još i pitanje vrijedi li to za revoluciju. Konzervativna misao danas je u strahovitu zaletu, tako da se gotovo stidimo pozivati se na revoluciju i pobunu. Emancipatorska kritička misao morat će i svoje najjednostavnije postupke opravdavati najjačim i novim argumentima.

Kako spomenuti diskriminacijski princip funkcionira u Hrvatskoj? Na što se jedan antidiskriminacijski pogled ponajprije treba usmjeriti?

Diljem svijeta oblici diskriminacije prilično su uniformni. Oni su mi-ni-lenijskog trajanja i malo je njihovih posve novih oblika. Ono što je vrlo upadljiva specifičnost Hrvatske jest da mi sada u *osvještavanju* tradicionalnih diskriminacija uvelike kasnimo za našom zapadnoeuropskom okolinom. S nama je problem što u posljednje vrijeme naše susjedstvo ide i s pravnim poretkom i s javnim mnijenjem u sve brže prevladavanje tradicionalnih diskriminacija (pri čemu se javljaju neke nove, npr. prema sve brojnijim imigrantima), dok istodobno ovdje sve one počinju ponovno cvasti. Riječ je prije svega o teškim etničko-nacionalnim diskriminacijama, zatim o obnovi socijalnih diskriminacija radnika, seljaka, umirovljenika i nezaposlenih, o latentnoj spolnoj diskriminaciji, koja se kod nas tako teško osvješćuje, te o marginalizaciji nekih bolesnika, kulturnih različitosti, prostitutki itd. Za Srbe i Rome u Hrvatskoj – kao i za Albance u Srbiji i Srbe na Kosovu – može se, štoviše, reći da su *stigmatizirani*. Stigmatizacija je teža od diskriminacije jer znači socijalno odbijanje, koje tendira progonu i likvidaciji.

Kao pozoran pratitelj društvenih (lokalnih i globalnih) zbivanja, promišljali ste i o pitanjima koja se nameću s globalizacijom. Što je to globalizacija i što nam donosi?

Umberto Eco reče da je ono što danas nazivamo *globalizacijom* samo najnovija faza procesa koji je imanentan svakoj civilizaciji i odnosima civilizacija. U svakom civilizacijskom krugu i između njih nastaju prijenosi i širenja znanja, svih tehnoloških i kulturnih tvorevina, koji se maksimalno šire iz točaka najveće društvene moći i sve dok ih nešto ne zaustavi. Dakle, planetarno širenje kulture nije nikakva novost našeg vremena. Ali ono što predstavlja posebnost našeg vremena jesu specifični sadržaji i strahovita brzina današnje globalizacije – a to je *nasilno i vrlo brzo svjetsko širenje*

neoliberalnog ekonomsko-političkog poretka. Stoga današnji antiglobalistički pokret diljem svijeta nije otpor protiv suvremene demokracije, informatičke tehnologije te obrazovnih i medicinskih inovacija, već otpor protiv neoliberalnog ekonomističkog pohoda na ljudski i prirodni svijet. Sada vidimo i to da velikodržavni i korporacijski subjekti koji vode tu neoliberalnu globalizaciju imaju i strahovitu podršku vojne sile, tako da su teze o novom agresivnom Imperiju posve smislene. I nacionalno-lokalne kulture nesumnjivo su na udaru, jednako kao i demokratske ustanove pod sumnjivim patronatom G8 i međunarodnih financijskih foruma, ali najveća žrtva sveprofitne neoliberalne logike, zbog njezina antiekološkog sljepila i bezobzirnosti, zacijelo je planet Zemlja.

Može li se dogoditi da globalizirani hamburger zaista istisne našu ribu na gradele, parišku kuhinju i tisuće istočnjačkih kulinarskih slasti?

Ne vjerujem da će se ta nesreća dogoditi jer su lokalne kuhinje, kao i mnoga druga etno-folklorna dobra prejakom ukorijenjena u običajima i u potrebi čovjeka da se razlikuje u dnevnim obredima. To vrijedi i za religijsku svijest, pa i za književnu i likovnu umjetnost, gdje su otpori hegemonijskom ujednačavanju vrlo djelotvorni. No drukčije je i zaista opasno stanje u kulturnim procesima koji vrlo ovisе o tehnološkim inovacijama i o organiziranoj javnoj potpori po francuskom načelu *kulturnog izuzetka* – poput kinematografije, scenskih i muzičkih djelatnosti, televizijskih programa, i u najvećoj mjeri nacionalnog i lokalnog razvoja znanosti. U tim se područjima već sada događaju dramatični gubici i budućnost bi mogla biti još gora pod navalom imperijalne kulturne industrije.

Budući da se niste ustručavali izložiti vjetrometini političke scene, bilo u *mainstream*-politici ili izvan *glavne struje*, jeste li stavili točku na svoj politički angažman ili još niste digli ruke od bavljenja politikom? Također: vidite li na obzoru snage koje bi u Hrvatskoj mogle značajnije promijeniti društveno-političku zbilju?

Smatram da intelektualac načelno ne smije biti aktivan u političkim strankama. Da bi opstao, tj. održao svoj moralni i spoznajni integritet, on mora biti nezavisan i kao *homo politicus*. I meni je trebalo dosta vremena da to shvatim jer sam se godinama dao upotrijebiti od partijskih činovnika, vjerujući da SKJ i potom SDP mogu izvesti socijalističku revoluciju i demokratski očuvati višetničku zajednicu Jugoslavije i Hrvatske. Sada,

kad je golema većina naših stranaka zaražena nacionalizmom ili nacional-opportunizmom, sasvim je jasno da u njima nema prostora za kritičku misao. Ovoj je zadatak da izvan tog sistema radi na njegovu razotkrivanju.

S druge strane, ne vidimo u našem političkom teatru nijednu ozbiljnu inicijativu eko-socijalističke akcije, a to je jedini program zbog kojeg bih se ponovno bacio u politiku – makar kao *compagnon de route* takve stranačke inicijative. Ona bi, dakako, morala imati dovoljan broj sposobnih pokretača, političke ideje drukčije od svih što se sada nude i odgovarajuća početna materijalna sredstva. Gdje je to na vidiku?

Kao znanstvenik obvezni ste reći kako jest i kako bi trebalo biti. No, vjerujete li intimno da je drukčiji svijet moguć, svijet bez rasne, nacionalne, vjerske, socijalne, spolne i svake druge diskriminacije, a također i svijet bez ovakve brutalne diskriminacije životinja i svega neljudskoga?

Pitate me, dakle, ima li nade? Šapnut ću Vam diskretno, da me možda ne čuju idealisti: sve što danas možemo činiti za prirodu i za pravedno društvo u svjetskim razmjerima uzaludno je u smislu očekivanja ozbiljnih promjena. Stanje će se u svemu tome najvjerojatnije još pogoršavati. Međutim, to nije razlog da se prestanemo boriti za ono što hoćemo. Postoje barem dva argumenta zbog kojih treba nastaviti tako beznadan trud. Prvo, *inat* i *hrabrost*, kao vrhunske etičke vrijednosti, protiv vladajućih idiotarija, bezobzirnosti i nepravdi. Drugo, *estetska strana stvari*, ljepota i radost življenja nasuprot, uključujući kod bezvjernika Nietzscheov *amor fati*, a kod vjernika uvjerenje da i uz šutljiva Boga treba svjedočiti o dobroti i pravima života. Ili, možda ipak nisam smio ovo reći, pa i tako glasno i javno, iz obzira prema onima koje može zaplašiti ova aktivistička tragika? Ma ne, ona je doista posve neaktualno razmatranje!

IZDAVAČ
Hrvatsko bioetičko društvo

ZA IZDAVAČA
Hrvoje Jurić

UREDNICI
Josip Guć
Hrvoje Jurić

DIZAJN NASLOVNICE
Denis Kos

FOTOGRAFIJA NA NASLOVNICI
Ivo Čagalj/PIXSELL

PRIJELOM TEKSTA
Stjepan Ocvirk, Zagreb

TISAK
GRAFOMARK, Zagreb

NAKLADA
200

ISBN 978-953-55962-2-6